

Fra DNA til NS

BØKER

Tore Pryser:
Arbeiderbevegelsen
og Nasjonal Samling.
Om venstrestrømninger i
Quislings parti.
Tiden.

Det gamle bildet av krigstidas naziparti Nasjonal Samling (NS) som en blanding av et høyborgerlig og småborgerlig protestparti, trenger en nyansering. Det fantes også et betydelig innslag av personer fra arbeiderbevegelsen, særlig fra DNA. Dette hevder førsteamanuensis Tore Pryser i boka «Arbeiderbevegelsen og Nasjonal Samling»

Pryser bygger dette på en undersøkelse av de individuelle skjebnene til LO-ledere sentralt, ledere på forbunds- og foreningsplan, og ordførere og redaktører som før krigen hadde vært medlem av Arbeiderpartiet. Ideologisk oppfattet disse personene seg som sosialister og i noen grad syndikalister. De ønsket at fagorganisasjonene skulle spille en avgjørende rolle i et harmonisk samarbeide med arbeidsskjøperne. Marxisme og klassekamp ødela samfunnet.

Fagopposisjonen i 1940

Sommeren 1940 kom det igang et faglig initiativ for å opprettholde fagbevegelsens virksomhet under okkupasjonen, som er blitt kalt «Fagopposisjonen av 1940». Både DNA- og NKP-tillitsvalgte var med her. Overfor tyskerne stilte de krav om en arbeider- og bonderegjering, istedenfor det borgerlige dominerte Administrasjonsrådet og en mulig Quisling-regjering. Ganske snart ble de viklet inn i et spill med tyskerne, og sentrale aktører som Håkon Meyer, Halvard Olsen, Erling Olsen og Sverre Krogh – alle fra DNA – kom etterhvert til å melde seg inn i NS.

Det kommissariske LO

Tyskerne slapp ikke NS til i Landsorganisasjonen før etter unntakelsestillstanden 10. september 1941. Det tyske regjeringssystemet, rikskommissariatet, dikterte en omforming av LO, forbund, foreninger og samorganisasjoner etter førerprinsippet. «Sosialistene» i LO ble

Tore Pryser har skrevet bok om arbeiderbevegelsen og NS. (Foto: NTB)

hentet fram for å bemanne de nye førerstillingene. Hele systemet skulle tjene de tyske økonomiske interessene i Norge.

Innenfor denne rammen forsøkte flere av «sosialistene» å fremme de fagorganisertes interesser, ikke minst ved å opprettholde organisasjonsapparatet, forsøke å bremse reduksjonene i levestandard og andre tiltak. Barnetrygd, kollektiv ulykkesforsikring, en omfattende sammenslutning av LOs småforbund var slike tiltak, som også ble fulgt opp igjen etter krigen.

Fra DNA til NS

Pryser tar systematisk for seg sentrale personer som på forskjellig vis gjorde karriere i den «nye» fagbevegelsen. Sverre Krogh, Albin Eines og Eugen Olaussen hadde opprinnelig bakgrunn i «Norges Sosialistiske Ungdomsforbund», og hadde gått til DNA via NKP. Krogh hadde vært stortingsmann fra både NKP og DNA. Olav Steinnes hadde vært både statsråd og stortingsmann fra DNA. Peder Vorum hadde også vært stor-

tingsmann, og var en av de mange DNA ordførere som gikk til NS. Ca.25 av DNAs ordførere gikk til NS. I 1942 regnet NS at 10% av DNAs ordførere hadde meldt seg inn. Skolefolk og pressefolk var også en rikt representert gruppe. Her kan redaktør av Namdal Arbeiderblad, Hermann Thornes, lyrikeren Rolf Jacobsen, som tok over som redaktør av Kongsvinger Arbeiderblad, Erling Traaholt i Sunnmøre Arbeideravis, Andreas Hanssen i Demokraten, Moe Jacobsen i Vest-Finnmark Arbeiderblad nevnes. 4 av redaktøre-

ne i DNAs 44 aviser i 1940 gikk til NS, og 4 ble sett på som «stripete».

Sosialisme og «sosialisme»

Noen gjennomtenkt sosialistisk resonnément sto ikke disse personene for. Det var snarere uklare populistiske ideer, som tok utgangspunkt i levekåra til fattigfolk i byene og på bygda. Istedenfor solidaritet og klassekamp, ble det til folkefelleskap og norskdom, og i noen grad «germanisme». Men de oppfattet seg like fullt som sosialister, og som et «venstre» innenfor NS. Mot slutten av krigen fikk de større innflytelse på pressepolitikken til NS, og også i programarbeidet til NS.

Internasjonalt svarte «sosialistene» i NS til liknende grupper i både det tyske nazipartiet og det italienske fascistpartiet. I Italia kom føreren Mussolini sjøl fra sosialistpartiet, og i Tyskland eksisterte det en venstreretning rundt SA, og personer som Ernst Röhm, Strasser og Goebbels. Både internasjonalt og i Norge utviklet disse retningene et rikt vokabular med skjellsord og slagord mot kapitalisme, utbytting, «jødeplutokrat», «jødebolsjevisme» m.m. og hadde derfor håp om å nå alle sosiale grupper.

Oppgjøret

Som helhet var rettsoppgjøret i Norge mildt, sjøl om mange ikke følte det slik. De sentrale lederne i fagbevegelsen fikk stort sett rimelige straffer, sjøl om det nok var urettferdigheter også. Håkon Meyer og Odd Melsom fikk de strengeste straffene henholdsvis 10 og 12 år, men disse ble seinere redusert. I alt 15 tidligere DNA-ordførere ble landsvikdømte.

Oppgjøret ble etterhvert også en del av kampen mellom DNA og NKP. På LO-kongressen i 1946 kjempet DNA igjennom eksklusjon av kommunistene Jens Tangen, som hadde vært LO-leder fra september 1940 til september 1941, og Martin Brendberg, som hadde vært aktiv i fagopposisjonen av 1940. Johanna Bugge Olsen som hadde vært redaktør av NKPs «Arbeidet» i Bergen i 1940, ble dømt for artikler hun hevdet var skrevet av Furubotn, hvilket trolig er sant. Dermed ble denne vrien på landsvikoppgjøret også en kamp mot NKPs mektige formann Peder Furubotn.

LARS BORGERSRUD